

offentlighedens, politikernes og filantropernes opmærksomhed. Det fremgår også indirekte af nogle af de illustrationer, som Duedahl har valgt, som forestiller fattigdommen og forråelsen i samfundet (f.eks. s. 88, 168 og 188). Det står ikke anført, at der er tale om stik eller træsnit og derfor billeder, der har tjent som illustration i trykte udgivelser som f.eks. Knud Gamborgs interiør fra værtshuset Holger Danske i København (bogens s. 88), der illustrerede en reportage fra Københavns slum i *Illustreret Tidende* i august 1874. Portrættet af Jens Nielsen selv (s. 329) deklarerer ganske enkelt som en tegning, selv om det må være et xylografi, antagelig med fotografisk forlæg. Bogen er med fuldt noteapparat. Dog mangler litteraturliste og register.

Jes Fabricius Møller

| JON P. GISSEL: *Konservatisme og kulturkamp. Det radikale stormløb i kulturkampen i Danmark i sidste trediedel af 1800-tallet og konservatismens svar*, Munch & Lorenzen, Aarhus 2014, 356 s., 375 kr.

Forfatteren til denne bog hører til dem, der går mod strømmen og tilsyneladende trives med det. Han har skrevet en utraditionel disputats om historikeren og juristen Johannes Steenstrup (*Den indtrængende forståelse, Johannes Steenstrups historiesyn*, Museum Tusulanums Forlag 2003), og i det foreliggende værk søger han at se, hvad han opfatter som kulturkampen i sidste del af 1800-tallet i et nyt lys. Det er der kommet en velskreven og på mange måder interessant bog ud af, som nuancerer det traditionelle billede af radikalismen som totalt overlegen og konservatismen som defensiv uden egentlige intellektuelt modspil, når Georg Brandes og hans fæller rykkede frem. Gissel beskriver selv sin intention som en „stræben efter retfærdighed. Både sandhed og retfærdighed. Jeg giver dem en stemme, som ikke er blevet hørt.“ Det sidste er naturligvis en sandhed med modifikationer. De stemmer, som Gissel nu drager frem, blev skam hørt i samtiden, men de vandt ikke samme genklang som andres, og det kan man måske også godt forstå, når man læser bogens som regel meget dækkende og udmærket formidlede gengivelse af deres tanker.

Bogen består af to dele. Den første kaldes for „Kampen“ og handler først og fremmest om stormløbet mod og forsvaret af traditionelle konservative værdier med kristendommen i centrum. Anden del, „Viden“, handler om holdningen til menneskelig viden, dens muligheder og begrænsninger. En pointe for Gissel er, at kritik eller postulater om at være „frigørende“ ofte er båret af had. Han taler om kulturradikalismen som båret af „en forbavsende ringe argumentationskraft“. Samtidig fremhæver han sit nøglebegreb „konservatisme“ som en ikke

entydig sag med forskellige emner, alt efter om det er kulturel, teologisk eller politisk konservatisme. Der omtales en række i dag mere eller mindre glemte personer, hvoraf de vigtigste er Henrik Scharling, Hans Martensen, Ernst v. d. Recke, Carl Ploug, K.G. Brøndsted, Johannes Steenstrup, Harald Westergaard og Julius Paludan. Bogen fremtræder på mange måder mere som en art kommenteret og ræsonneret kildegennemgang end en egentlig fri fremstilling. Det betyder – og det er positivt – at vi kommer godt rundt og får et solidt indtryk af, hvad de enkelte konservative egentlig skrev. På den anden side er det naturligvis ganske vanskeligt at fastholde et overblik, når der springes fra den teologiske professor Henrik Scharling til en række tidsskrifter, videre til Det kongelige Teater, der – måske ikke helt uforståeligt – ikke viste den helt store entusiasme over for de danske skuespil, der kom fra de „konservative“ nationalromantikere. Hertil kommer så Studenterforening, skole og universitet og meget andet. Tidligt i bogen hører vi om Henrik Scharlings kritik af Ibsens *Brandt* og *Peer Gynt*. Det er ikke imponerende læsning og måske med til at tegne et billede af „de konservative“ som mere indskrænkede, end godt er. En god pointe er, at de konservative, selv om man udefra kunne se dem som en gruppe, alligevel var individualister, som ikke handlede eller skrev efter en forud lagt plan, og som indbyrdes opviste stærkt afvigende meninger og havde forskellige holdninger også til det tema, der er centralt i bogens første del, nemlig kristendommen og de kristne værdiers betydning. Sådan er det også med konservative i dag. Der er ikke korpsånd eller nødvendigvis gensidig sympati.

Gissels valg at bygge bogen op omkring de enkelte konservative bidrag til debatten betyder, at vi ikke får en egentlig præsentation og vurdering af bogens skjulte hovedperson, nemlig Georg Brandes. Indirekte tegnes et billede af Brandes som en illoyal og fanatisk debattør, en uforskammet herre, som bevidst mistolker sine modstandere, gør nar af guldalderlitteraturen, hader kristendommen og er forblindet af sit had, og som i virkeligheden velfortjent ikke fik det litteraturprofessorat, som mange dengang og også i dag mener, at han burde have været selvskrevet til. Men modbilledet af den blændende retoriker, den vidt belæste litterat, der på en helt anden måde end sine samtidige i faget havde blik for, hvad de rørte sig i udlandet, og som var med til skabe en retning i dansk litteratur, der med J.P. Jacobsen nåede det ypperste, kommer vi til at savne. Det giver bogen en slagside, at naturalisme, materialisme og positivisme skildres så negativt, mens Gissel på sin vis sympatisk ikke lægger skjul på, sine egne værdier, som han helt åbenbart finder reflekteret hos de konservative i perioden.

Uden at det siges helt tydeligt, aner man, at Gissel trækker en parallel mellem Brandestilhængernes arrogance over for de konservati-

ve og den måde, marxistisk inspirerede universitetslærere behandlede deres modstandere på i 1970'erne. Det er et overstået kapitel, men det er efter Gissels opfattelse radikalismens sejr ikke, og han spørger derfor i afslutningen af bogens første del, hvordan det kunne komme så vidt. Undervejs har vi bl.a. mødt den ellers konservative kultusminister Fischer, der beundrede Brandes, og også andre fra samme „lejr“, som faktisk godt kunne se, at Brandes var noget særligt. Denne anmelder må erkende også at høre hjemme dér. Læsningen af Brandes i gymnasieårene og senere var et gennembrud for forståelsen af, hvad litteratur kan og er, og det er svært at komme uden om, at det ikke var en stjernestund for universitetet at foretrække en anden frem for ham. En helt anden sag, som måske også ligger uden for bogens anliggende, ville som sagt have været at søge at komme bag om nationalikonet Brandes og se ham i en mere end national sammenhæng, hvor han måske ville fremtræde i en mere naturlig målestok, end han er kommet til i dansk sammenhæng.

Bogen rummer mange interessante afsnit, og vi kommer vidt omkring fra oldtiden til i dag. Om det så er *Gyldendals Bibliotek* fra 1920'erne, der i denne anmelders barndom stadig var en øjenåbner til verdenslitteraturen med sine mere end 50 bind, får det et par ord med på vejen, fordi Bibelen ikke er med blandt de religiøse skrifter. Fremhæves kan bl.a. omtalen af biskop Martensens kristelige etik og den debat, som den gav anledning til. I det hele taget er Gissels beherskelse af både litteratur, politik og teologi et stort plus i bogen. I vidensdelen får vi også interessante gennemgange af Johannes Steenstrups metode, hvor Gissel er på hjemmebane, af Harald Westergaard og den franske statistiker Quetelet, af darwinismens betydning, mens afsnittet om Julius Paludan og Zola tydeligt viser denne litteraturprofessors begrænsning.

Gissel lægger ikke skjul på sin sympati for sine nu næsten glemte „konservative“ og deres anliggende, at hævde kristne og nationale værdier, og han har selvfølgelig en pointe, når han kan påpege modstandernes bevidste fortielser og fordrejninger og slet skjulte arrogance over for andres meninger. For den, som interesserer sig for dansk åndshistorie i slutningen af 1800-tallet, er der meget at hente i denne grundige gennemgang af store og små bidrag rundt omkring i tidsskrifter og bøger, som nu er så godt som glemt. De skrev godt på begge sider, og det er værd at hæfte sig ved. Man kan diskutere Gissels tese, at de kulturradikale vandt, og om det er rigtigt at stille debatten så skarpt op mellem to lejre. Efter denne anmelders opfattelse er tiden som regel god til at vise, hvad der har varig værdi, og det gælder kun meget lidt af det meget, som Gissel her præsenterer os for, og selv det lidt kan i virkeligheden kun læses i dag, hvis man har en viden om hi-

storie og åndelige strømninger, som det danske gymnasium gør sit for at udrydde, så den totale glemsel ville true, hvis ikke Gissel med denne bog havde iværksat en redningsaktion. Og som sagt, vil man på begavet vis ledes gennem et stykke oversat dansk intellektuel historie, så er bogen en rigtig god mulighed for det. Så må man tage Gissels idiosynkrasier med i købet, men de er nu kun med til at vise, at der stadig er kampgejst.

Ditlev Tamm

| KURT L. FREDERIKSEN: *Ejnar Mikkelsen*, Gyldendal, København 2015, 315 s., 299,95 kr.

Polarforskeren var i de første årtier af 1900-tallet af tiden store idoler og helteskikkelser. Historier om at udsætte sig selv for isnende kulde og frostskafer og i menneskehedens navn bemægtige sig og kortlægge uvejsomme områder var godt stof for publikum, og det kan ikke undre. De satte deres liv på spil, og skønt dette blev motiveret på forskellig måde – f.eks. ved stræben efter nationale og videnskabelige landevindinger – så var noget mystisk uudgrundeligt over det vovemod, de udviste. Peary, Scott, Amundsen, Nansen, Rasmussen – de synes alle at have været af en ganske særlig støbning.

Ligeså Ejnar Mikkelsen. Han blev født som søn af en håndværker i Vendsyssel, men tog tidligt ud at sejle. Han kom med på nogle af periodens store opdagelsesrejser, bl.a. til polaregnene. Han fik i denne forbindelse kendskab til Østgrønland og forestod i 1925 sammen med en gruppe grønlandske nybyggere koloniseringen af Scoresbysund (grønlandsk: Ittoqqortoormiit). Hans kendskab til området blev afgørende for hans deltagelse i den danske delegation i forbindelse med retssagen 1931-33 ved Den Internationale Domstol i Haag, der skulle afgøre, om Danmark eller Norge havde suveræniteten over det stykke af Østgrønland, som Norge havde gjort krav på.

Det har tydeligvis været forfatterens ambition at lave en medrivende og levende personskildring, og i bogens tidlige afsnit kan man endda tale om, at biografien har væsentlige fællestræk med en historisk roman. Denne forhåbning er langt hen ad vejen lykkedes. Forfatteren formår at vække en skikkelse til live, som denne anmelder med skam må erkende, at han ikke kendte, inden han læste bogen, men som efterfølgende står som en både i dansk og grønlandsk historisk sammenhæng uomgængelig personlighed i perioden.

Kildematerialet består i høj grad af de offentlige fremstillinger af de historiske begivenheder, som findes enten i de opdagelsesrejsendes